

Гладуш В. А.
м. Київ

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ДЕФЕКТОЛОГІВ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто систему дистанційного навчання в післядипломній перепідготовці дефектологів в Україні. Висвітлено деякі аспекти із досвіду роботи кафедри корекційної педагогіки Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у перепідготовці педагогічних кадрів.

Ключові слова: дистанційне навчання, педагогічна технологія, післядипломна освіта, перепідготовка дефектологів, тьютори, веб-ресурси.

Постановка проблеми

Вступ. Постійно діючою ланкою в національній системі безперервної освіти є післядипломна освіта, яка забезпечує фахове удосконалення громадян, поглиблення, розширення і оновлення професійних знань, умінь і навичок. Комп'ютеризація освіти дає можливість застосовувати як традиційне навчання слухачів, так і дистанційне, яке вже запроваджується у сфері післядипломної освіти дефектологів, а саме у вивченні некредитних курсів, як основних у перепідготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів. Для глибокого розуміння і правильного розв'язання багатьох сучасних проблем дистанційного навчання (ДН) у процесі перепідготовки дефектологічних кадрів великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду, набутого за останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси становлення й розвитку ДН детально розглядали зарубіжні вчені. У теорії індустріалізації (О. Петерс) наголос робиться на прогресі на різних етапах ДН, удосконаленні його організаційних і методичних засад. Теорії взаємодії і комунікації в освітньому просторі (Д. Баат, Д. Деніел, Д. Стюарт, Б. Холмберг) висвітлюють роль і потенційні можливості різних технологій. Теорії автономності і незалежності (Ч. Ведемейер, Р. Деллінг, М. Мур) містять концептуальне узагальнення вимог, що висуває ДН до кожного окремого студента.

Роботи російських учених В. Зінченка, В. Колмогорова, Е. Скибицького, Г. Татурчука, А. Хуторського та інших характеризують особливості становлення та розвитку дистанційної освіти (ДО) в Росії.

Надруковані праці українських вчених П. Дмитренка, В. Кухаренка, В. Олійника, Ю. Пасічника, С. Сазонова, О. Третьяка та інших (представники львівської, київської й харківської шкіл) стосуються локальних досягнень у галузі ДО окремих ВНЗ і наукових організацій. Наукові праці Е. Носенко, М. Салюк (Дніпропетровська школа) обґрунтовують підхід до формування когнітивних структур особистості засобами комп'ютерних технологій у процесі ДН, що базується на врахуванні структури семантичної пам'яті, особливостей ментальних репрезентацій досвіду світопізнання, різноманіття когнітивних структур, у вигляді яких упорядковуються концептуальні знання.

Мета дослідження полягає у висвітленні ДН як однієї з технологій післядипломної освіти дефектологічних кадрів в Україні.

Виклад основного матеріалу

В останні десятиліття функціонування професійної, в тому числі й вищої, освіти в розвинених країнах світу характеризується деякими особливостями. По-перше, традиційна освітня парадигма зберігається і основною формою передачі знань залишається лекція. Її готує викладач, переробляючи великий обсяг інформації, а студентам за цієї умови відводиться роль реципієнтів. Нові інформаційні ресурси (комп'ютер, Інтернет) поліпшують зв'язок між викладачами й студентами. За їхньою допомогою студентів знайомлять із навчальними програмами курсів, із літературою, яку необхідно опрацювати під час вивчення конкретних дисциплін, пропонують тестові завдання для перевірки засвоєння матеріалу, повідомляють про терміни виконання окремих завдань, теми семінарських, практичних занять, до яких треба підготуватися і т. ін. По-друге, набирає обертів і нетрадиційна педагогічна технологія — ДН. Із прискореним розвитком науки і техніки в системі Інтернет стали пропонуватися окремі освітні курси, якість вивчення яких перевіряється дистанційно або під час зустрічі з викладачами в аудиторії. Зарубіжні дослідники педагогічних проблем прогнозують значне зростання у найближчі роки саме цієї педагогічної технології навчання.

Виникає логічне питання: ДН — це модернізація заочної форми навчання, чи зовсім нова, самостійна технологія? На думку члена-кореспондента НАПН України Е. Носенко, сьогодні необхідно змінити поширений в Україні погляд на ДН як на екзотичну форму навчання, що, у кращому випадку, придатна для заміни заочної форми чи забезпечення підготовки екстернів. Це помилкове звуження оцінки ролі ДН [2, 5].

На наш погляд, ДН — це одна із педагогічних технологій. Педагогічні технології різняться між собою за ознаками. Якщо різниця несуттєва, то такі педагогічні технології є варіантами існуючих, якщо суттєва, то вони виступають як самостійні. При цьому необхідно зважати на те, що подібність та різниця мають розглядатися за повним діапазоном ознак, а не за якоюсь однією або навіть декількома ознаками. Так, наприклад, деякі автори вважають, що ДН — це варіант заочного навчання. На підставі свідчення цього підходу наводимо такі тези: основою заочного та ДН є самостійна робота слухачів; суб'єкт навчання та вчитель розділені у просторі і часі; особисті контакти тих, хто навчається, з викладачем відбуваються, як правило, під час залікових сесій. При цьому інші суттєві показники не розглядаються. Таке поверхове співставлення двох різних педагогічних технологій негативно впливає на нормативно-правове забезпечення ДН та процес формування системи ДО. Дійсно між двома педагогічними технологіями, що розглядаються, має місце лише зовнішня подібність — в основі цих технологій лежить самостійна робота слухачів. Водночас самостійна робота слухачів при ДН принципово відрізняється від самостійної роботи при заочному навчанні. По-перше, при ДН вона дійсно керована конкретним суб'єктом (тьютором), тому що на кожному її етапі перед слухачем ставиться дійсно конкретна мета і жорстко контролюється її виконання. При необхідності слухачеві надається оперативна допомога з боку кваліфікованих спеціа-

лістів. По-друге, самостійна робота слухача здійснюється за індивідуальним планом / розкладом, у зручному для нього місці, темпі, послідовності. По-третє, дидактичне забезпечення самостійної роботи не обмежується методичними рекомендаціями і переліками літератури, як це, в основному, має місце при заочному навчанні, а здійснюється за допомогою спеціалізованих навчально-методичних комплексів високої якості та індивідуального користування. Водночас слід зважати на те, що слухач має узгоджену можливість контакту з викладачем по телефону, факсу, електронній і звичайній пошті, Інтернету, а також особисто. Цілком очевидно, що за показниками, які розглядалися, ДН принципово відрізняється від заочного і аж ніяк не є його різновидом. При розгляді інших показників ДН (функції викладача, застосування інформаційних технологій, телекомунікаційних мереж тощо) це твердження стає ще обгрунтованішим.

Треба визнати — розвиток ДО в Україні розпочався значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи і здійснювався за несприятливих умов. По-перше, рівень інформатизації українського суспільства набагато нижчий за рівень країн Заходу. Освіта ще не повністю охоплена Інтернет-системою. Водночас зміст веб-сайтів має виключно інформаційний характер і не спрямований на навчання. По-друге, теоретичні, практичні та соціальні аспекти ДО розроблено недостатньо. По-третє, в Україні довгий час, практично до 2004 р., була відсутня державна стратегія розвитку ДО. Лише у 2003 р. виходить постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки», а 21 січня 2004 р. наказом Міністерства освіти і науки України затверджено Положення про дистанційне навчання, тобто зроблено перші кроки на законодавчому рівні.

Положенням визначено, що під ДН розуміється індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. У процесі ДН використовуються дистанційні курси — інформаційні продукти, які є достатніми для навчання за окремими навчальними дисциплінами [7].

Вивчення, аналіз і узагальнення світового досвіду дає можливість визначити, що сучасна системна модель ДО включає такі основні компоненти: визначення потреб студентів для планування та впровадження відповідних варіантів ДО; забезпечення навчальних закладів технічними засобами навчання та контролю знань студентів; створення навчальних програм; підготовка друкованих матеріалів для ДН, виконання аудіо- і відеозаписів, що застосовуються у навчанні, забезпечення радіо- і телевізійного зв'язку з суб'єктами навчання, розробка комп'ютерного програмного забезпечення, проведення аудіо- та відеоконференцій, тобто сеансів безпосереднього зв'язку студентів із викладачами, створення комп'ютерних мереж для здійснення ДН; підбір персоналу для забезпечення взаємодії викладачів із студентами; створення навчального середовища.

За оцінками вчених [1; 3; 5] ДН має багато переваг над традиційним процесом навчання. Перше — це надання доступу до отримання високоякісної освіти молоді, що

мешкає в різних куточках світу. У дорослих, які потребують спеціального навчання для створення собі перспектив у професійній кар'єрі (наприклад учителів і вихователів спеціальних шкіл), є змога у разі ДН, не залишаючи свою роботу, підвищити рівень власної професійної освіти або пройти перепідготовку. Не треба вирішувати питання з гуртожитками, витратами коштів на переїзди, харчування, адже вчителі — це малозабезпечена категорія людей. Суттєво поліпшуються умови навчання для студентів із фізичними вадами, в яких немає доступу до навчання через неможливість залишити дім чи лікарню. Автоматично вирішується питання необхідності потрібної кількості аудиторного фонду, забезпечення його меблями, опаленням, освітленням тощо.

ДН поступово упроваджується у вищих навчальних закладах України. Останні роки характеризуються низкою ініціатив щодо створення Української системи дистанційної освіти Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» [8], Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» [9], Міжнародної лабораторії та навчального центру ЮНЕСКО/ІІР Інституту кібернетики ім. В. Глушкова [10], Львівського інституту менеджменту [11], який претендує на лідерство у створенні української системи дистанційної освіти (UDL System). За сприяння Світового Банку на базі Національної академії державного управління при Президентові України, що створено Центр дистанційної освіти мережі глобального розвитку, який також претендує на роль засновника системи дистанційної освіти.

У 2002 р. при Дніпропетровському національному університеті засновано Науково-методичний центр (з 2009 р. регіональний) дистанційного навчання НАПН України (науковий керівник член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор Е. Носенко). Основним завданням діяльності Центру є організація в ДНУ і на регіональному рівні діяльності з розробки психолого-методичних основ сучасної дистанційної освіти, апробації і реалізації принципів цієї форми освіти шляхом розробки дистанційних навчальних курсів та створення реальних можливостей для громадян України отримувати освітні послуги у дистанційній формі. На першому етапі втілення дистанційної освіти університет керується політикою упровадження так званих «гібридних» курсів, головна ідея якої полягає у створенні умов для скорочення аудиторного навантаження студентів за рахунок поліпшення організації їх самостійної роботи шляхом запровадження дистанційних курсів. Частина матеріалу студенти опрацьовують в аудиторії під керівництвом викладача, а частину — самостійно у дистанційній формі.

У Центрі розроблені курси з «Експериментальної психології», «Вікової психології» [4], «Кроскультурної психології», «Основ програмування». В рамках діяльності центру ведеться проект створення системи дистанційного навчання «Віртуальний університет» [6].

Досвід діяльності Центру свідчить — матеріали, що передаються для навчання студентам, мають бути розроблені фахівцями з відповідними знаннями щодо принципу структурування навчальних матеріалів і технологій здійснення дистанційного навчання. Краще, коли відповідальність за якість дистанційного навчання буде поділена між різними фахівцями. У центрі дистанційного навчання при ДНУ прийнята саме така практика — у процесі розробки курсів для дистанційного навчання беруть участь як

фахівці з галузі структурування змісту матеріалу, так і фахівці, які створюють програмне забезпечення і виготовлення навчальних матеріалів на технічних носіях. Звичайно, необхідні фахівці в галузі графічного дизайну і фахівці з оцінки знань студентів. Тому, на думку працівників Центру, запорукою ефективності дистанційного курсу може бути залучення викладачів удо створення бригади розробників.

На сьогодні серед низки проблем у роботі Центру варто відзначити найбільш важливі — не передбачено спеціального штату викладачів, в обов'язки якого входило би конструювання інформаційних продуктів (матеріалів для дистанційного навчання), недостатня кількість фахівців, які створюють програмне забезпечення дистанційних курсів, їх трансляцію суб'єктам навчання. Більшість професорсько-викладацького складу, які бажали б розробляти дистанційні курси, частіше за все, опиняються в становищі, при якому вони себе, так би мовити, карають власноруч, оскільки поряд з викладацьким навантаженням, пов'язаним з аудиторними заняттями, вони змушені витратити багато часу на розробку матеріалів дистанційних курсів [2, 24]. У викладачів, хто розробляє дистанційні курси, не зменшується навантаження з інших аспектів їх діяльності, що, звичайно, ускладнює проблему запровадження цієї перспективної форми у діяльність вищих навчальних закладів.

З метою посилення роботи у напрямі розвитку цієї педагогічної технології з 2011 р. для викладачів університету організовані курси підвищення кваліфікації з питань упровадження новітніх інформаційних технологій у навчально-виховний процес, що дасть можливість наблизитися до методики підготовки матеріалів для дистанційного навчання.

Активну позицію в питаннях упровадження дистанційного навчання займає Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (ДОІППО). Зокрема, із відкриттям кафедри корекційної педагогіки на факультеті перепідготовки педагогічних кадрів за ініціативою декана факультету Б. Братаніча і завідувача кафедри І. Родименко організована «гібридна» форма навчання у перепідготовці дефектологів. Навчальний план перепідготовки педагогічних кадрів (на базі вищої освіти) за спеціальністю 7.010106 «Дефектологія» 0101 «Педагогічна освіта» (спеціалізація — корекційна педагогіка) у 2006 р. передбачав поєднання традиційної і дистанційної форм навчання. Цикл навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки включав: очні заняття 318 годин, дистанційні — 212 годин, цикл основ медичних знань, охорони здоров'я та життя дітей відповідно 98 і 70 годин, цикл гуманітарних та соціально-правових дисциплін — 124 і 28 годин, цикл методик викладання основ наук у загальноосвітніх спеціальних навчальних закладах для дітей з особливостями розвитку — 148 і 124 годин, цикл навчальних дисциплін за вибором студентів — 34 і 26 годин. Аналіз показує, що навчальний план на початковому (експериментальному) етапі передбачав раціональний розподіл навчального часу, який давав можливість адаптуватися слухачам і поступово формувати навчально-методичну базу викладацькому складу. На очні заняття відводилося по всіх циклах дисциплін, крім третього циклу, майже 60% часу, на дистанційні — до 40%. Розподіл третього циклу (гуманітарних та соціально-правових дисциплін) на 82 і 18% пояснюється вивченням курсу «Інфор-

маційні та телекомунікативні технології» (96 годин), задіяного з самого початку навчання що є важливою передумовою успішного включення в ДН. Слід відзначити, що слухачі позитивно віднеслися до упровадження системи ДН.

Як показала практика, ця педагогічна технологія ідеально підходила для процесу перепідготовки вчителів-дефектологів, оскільки в даному навчальному закладі за формою атестації слухачів передбачені «некредитні» курси (призначені для отримання додаткової або післядипломної освіти). Навчальні заклади, які пропонують некредитні курси, фактично утворюють систему «відкритого навчання» [2, 13] і роблять акцент на цінності навчальної програми як такої, незважаючи на престижність диплома чи вагу кредиту.

Позитивним моментом був той факт, що зміст дистанційного навчального курсу дефектологів пов'язувався з реальною дійсністю, з проблемами, які виникають у слухачів у педагогічному та учнівському середовищі, тобто теорія і практика курсу містить посилення на події повсякденного життя слухачів, адже всі вони (100%) працювали в спеціальних школах, мали стаж і досвід практичної роботи.

Кафедрою корекційної педагогіки ДООППО успішно зроблено два випуски учителів-дефектологів, проте у 2011/2012 навчальному році навчальний процес перейшов на традиційну технологію. Тимчасова відмова від дистанційної технології навчання відбулася головно через те, що слухачі першого року навчання мешкають переважно в сільській місцевості, що ускладнює процес спілкування через Інтернет. Іншими причинами були відсутність науково-методичного центру (до квітня 2011 р.), який би координував діяльність із формування програмного забезпечення для створення, збереження, накопичення та передачі веб-ресурсів, а також для забезпечення авторизованого доступу користувачів до цих веб-ресурсів; усі тьюторські труднощі розробки веб-ресурсів покладалися на викладачів, не враховуючи це при оплаті праці; жоден викладач не пройшов цільових курсів підвищення кваліфікації саме з упровадження ДН; переважна більшість викладачів — погодинники, що мають великий практичний досвід роботи у спеціальних закладах, але серед яких далеко не всі впевнено володіють комп'ютером та Інтернетом.

За нашими спостереженнями ще не викорінено погляд на ДН як на навчання за допомогою електронних підручників (у поєднанні з паперовими) та регулярним тестуванням рівня навченості. Що стосується підручників, то це зараз не є проблемою, але на жаль, за допомогою них знання отримуються лише мінімальні, поверхові. Контроль за допомогою тестових завдань орієнтований на репродуктивне відтворення отриманої інформації. Сьогодні цього занадто мало. Сучасне суспільство як світове, так і українське потребує висококваліфікованих фахівців, яких можна підготувати за допомогою традиційного чи ДН лише шляхом презентації навчального матеріалу, опосередкованої електронними засобами під керівництвом викладача. До того ж розробка дистанційних курсів вимагає концентрації уваги не тільки на можливостях комп'ютерної техніки, а й на врахуванні педагогічних і психологічних закономірностей пізнання та формування знань. Реалізація цих проектів передбачає усвідомлення специфіки пізнавальних механізмів та засобів їх активізації під час самостійного вивчення студен-

тами навчального матеріалу. Цю думку підтверджує і один із провідних російських фахівців у галузі дистанційного навчання В. Тихомиров. Він зазначає, що «... настав час поставити на перший план завдання розробки дистанційних курсів і телекомунікаційних навчальних проєктів, які мають скласти наповнення зростаючих освітніх мереж. Однак цій стороні дистанційної освіти приділяється поки що не досить уваги, зусилля і кошти концентруються на вирішенні технічних питань створення транспортної основи мереж. Водночас розробка навчально-методичного наповнення і перепідготовка кадрів є значно трудомісткішою і затратною стороною дистанційної освіти. Зокрема, може знадобитися критичне переосмислення деяких основ педагогічної науки» [5].

Дистанційне навчання треба проводити як у передових навчальних закладах світу за «кейс»-технологією. Кожному студенту в перший день занять видати в постійне користування кейс з навчальною літературою, програмно-методичним забезпеченням, довідниками, компакт-дисками, аудіо- та відеокасетами, вимогами до рівня, обсягу та якості знань і вмінь випускників.

Окрім того, на нашу думку, найближчим часом у викладачів і слухачів може виникнути потреба у використанні світових надбань дистанційного навчання, а для цього треба ліквідувати мовний бар'єр, термінологічну невідповідність у галузі освіти, деяку різницю у підходах до проблем освіти в цілому.

Отже, мусимо зазначити, що, на жаль, дистанційна технологія у післядипломному навчанні дефектологів поки остаточно не упроваджена. Перші кроки зроблено, їх треба ретельно аналізувати. Потрібні зусилля адміністраторів, спрямовані на організацію та забезпечення освітніх послуг, перерозподіл людських ресурсів та капіталовкладень в єдину систему навчання з урахуванням необхідності введення дистанційного навчання. Важливим є прискорення прийняття нормативної бази: «Положення про ДН в закладах післядипломної освіти», «Нормативи витрат часу на розробку і супровід навчальних курсів ДН», «Експертиза дистанційних навчальних курсів», «Банк атестованих дистанційних курсів» тощо. Необхідна обов'язкова спеціальна підготовка викладачів для здійснення такої форми навчання. Треба шукати нові способи стимуляції праці викладачів, у яких основне або часткове навантаження буде пов'язане з підготовкою навчальних матеріалів і які будуть взаємодіяти зі студентами за допомогою телекомунікаційних засобів.

Висновки

Таким чином, тенденція до використання дистанційного навчання у післядипломній освіті педагогічних кадрів очевидна, що підкріплюється дослідженнями вітчизняних і зарубіжних науковців. Досвід створення дистанційних курсів перепідготовки дефектологів у ДООППО засвідчує, з одного боку, працездатність і функціональність такої педагогічної технології, з іншого — наявність організаційних, методологічних і матеріальних проблем, що стоять на заваді її упровадження та потребують негайного вивчення, аналізу та вирішення. На нашу думку, перспектива розвитку післядипломної освіти вчителів не можлива без інноваційної педагогічної технології — дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Носенко Е. Л. Формування когнітивних структур особистості засобами інформаційних технологій: моногр. / Е. Л. Носенко, М. А. Салюк. — Донецьк : Вид-во ДНУ, 2007. — 139 с.
2. Носенко Е. Л. Методологічні аспекти забезпечення запам'ятовування інформації при розробці дистанційних навчальних курсів метод. посіб. / Е. Л. Носенко, С. В. Чернишенко. — Донецьк : Вид-во ДНУ, 2003. — 86 с.
3. Пехота О. М. Освітні технології / О. М. Пехота, А. З. Кіхтенко, О. М. Любарська. — К., 2002. — 168 с.
4. Самошкіна Л. М. Дистанційний навчальний курс «Вікова психологія» / Л. М. Самошкіна // Інформаційний бюлетень ; Наук.-метод. Центр дистан. навчання АПН України при ДНУ. — Донецьк, 2005. — Вип. 1. — С. 22–25.
5. Тихомиров В. П. Дистанционное образование в России / В. П. Тихомиров // Дистанционное образование. — 1996. — № 1. — С. 36.
6. <http://comsci.dsu.dp.ua/dec1>
7. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0464-04>
8. <http://users.kpi.kharkov.ua>
9. <http://www.cad.ntu-kpi.kiev.ua>
10. www.dlab.kiev.ua
11. www.lim.lviv.ua

Гладуш В. А.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В ПОСЛЕДИПЛОМНОМ ОБРАЗОВАНИИ ДЕФЕКТОЛОГОВ: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Рассмотрена система дистанционного обучения в последипломной переподготовке дефектологов в Украине. Освещены некоторые аспекты из опыта работы кафедры коррекционной педагогики Днепропетровского областного института последипломного педагогического образования в переподготовке педагогических кадров.

Ключевые слова: дистанционное обучение, педагогическая технология, последипломное образование, переподготовка дефектологов, тьюторы, веб-ресурсы.

Gladush V. A.

DISTANCE LEARNING IN POSTGRADUATE STUDY OF DEFECTOLOGY STAFF: EXPERIENCE, PROBLEMS AND PROSPECTS

It was considered distance learning of postgraduate retraining of defectology staff in Ukraine. It was illuminated some aspects from the experience of the Department for Special Education of Dnepropetrovsk regional Teacher Training Institute of the retraining of teachers.

Key words: Distance learning, traditional study, postgraduate education, retraining of defectology staff, tutors, web resources.